

TABIAT BILAN TANISHTIRISH ORQALI EKOLOGIK TARBIYALASHDA BOLALARNING RUHIY XUSUSIYATLARINI RIVOJLANTIRISH

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18049166>

Xalmatov Misliddin Muxammadovich

*University of economics and
Pedagogy Ijtimoiy-gumanitar fanlar
kafedrasi v.b.dotsenti, biologiya
fanlari bo'yicha falsafa fanlari doktori (Ph.D)*

E-mail: mr.kholmatov1986@mail.ru

Ibragimova Maftuna Baxtiyorjon qizi

*University of economics and Pedagogy
Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasi
biologiya fani stajyor-o'qituvchisi
E-mail: maftunaibragimova1801@gmail.com*

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada bolalarni tabiat bilan tanishtirish jarayonida ekologik tarbiyani shakllantirish va uning bolalarning ruhiy rivojlanishiga ta'siri yoritilgan. Tabiiy muhit orqali bolalarda idrok, tafakkur, hissiyot va ijtimoiy faollikni rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, ekologik tarbiyaning bolalar shaxsining shakllanishidagi ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan asoslab berilgan.

KALIT SO'ZLAR: ekologik tarbiya, tabiat bilan tanishtirish, ruhiy rivojlanish, maktabgacha yosh, idrok, hissiyot.

KIRISH

Bolalarda ekologik tarbiyani shakllantirish jarayoni eng avvalo ularni tabiat bilan tanishtirishdan boshlanadi. Tabiat bilan bevosita muloqot qilish bolalarning idrok, tafakkur, xotira, diqqat va tasavvur kabi ruhiy jarayonlarini rivojlantiradi. Masalan, o'simlik va hayvonlarni kuzatish, fasllar almashinuvini ko'rish, tabiat hodisalarini tushunishga harakat qilish bolalarda qiziqish va hayrat tuyg'usini uyg'otadi. Shuningdek, tabiatni o'rganish jarayonida bolalarda mehr-shafqat, g'amxo'rlik, mas'uliyat kabi axloqiy fazilatlar shakllanadi. Bolalar daraxtni sug'orish, gullarga qarash yoki jonivorlarga zarar yetkazmaslik orqali tabiatga ehtiyotkorona munosabatni o'rganadi.

Bu esa ekologik ongning shakllanishiga va bolaning shaxs sifatida barkamol rivojlanishiga xizmat qiladi. Zamonaviy jamiyatda ekologik muammolarning kuchayishi ekologik madaniyatga ega shaxsni tarbiyalash masalasini dolzarb etmoqda. Bu jarayon, avvalo, bolalik davridan boshlanishi lozim.

Bolalarni tabiat bilan tanishtirish orqali ekologik tarbiyalash ularning nafaqat bilimlarini, balki ruhiy xususiyatlarini ham rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, maktabgacha va boshlang'ich ta'lim yoshidagi bolalarda tabiat hodisalariga nisbatan qiziqish yuqori bo'lib, bu pedagogik jarayonda samarali vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqotning maqsadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining

2025 yil 30 yanvardagi «O'zbekiston — 2030» strategiyasini «Atrof-muhitni asrash va «yashil iqtisodiyot» yilida amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida»gi PF-16-son Farmoni ijrosini ta'minlash, aholining ekologik madaniyatini yuksaltirish bo'yicha ko'rilayotgan chora-tadbirlar samaradorligini yanada oshirish, ushbu yo'nalishda davlat organlarining fuqarolar, nodavlat notijorat tashkilotlar va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari bilan o'zaro hamkorlikdagi sa'y-harakatlarini hamda O'zbekiston ekologik partiyasining fuqarolar ekologik bilimlarini oshirishga qaratilgan tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash maqsadida qaror qilingan.

1. Ushbu qarorni qabul qilishdan ko'zlanayotgan asosiy maqsad etib 2030 yilda quyidagi ko'rsatkichlarga erishish belgilansin:

(a) 3,3 million nafar maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarida ekologik madaniyatning shakllanishi;

(b) 4,2 million nafar umumiy o'rta ta'lim tizimi tashkilotlari o'quvchilarida ekologik ta'lim-tarbiyaning mustahkamlanishi, ekologik madaniyatning yuksalishi;

(v) 400 ming nafar o'rta maxsus va kasbiy ta'lim tizimi tashkilotlari o'quvchilarida ekologik ta'lim-tarbiyaning mustahkamlanishi, ekologik madaniyatning yuksalishi;

(g) 1,9 million nafar oliy ta'lim tizimi tashkilotlari talabalarida ekologik madaniyatning yuksalishi;

(d) 90 foiz davlat organlari, korxona va muassasalari xodimlarida ekologik madaniyatning yuksalishi.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi — tabiat bilan tanishtirish jarayonida ekologik tarbiyani samarali tashkil etish orqali bolalarning ruhiy xususiyatlarini har tomonlama rivojlantirishni ilmiy asoslashdir. Mazkur maqsad bolalarning idrok, diqqat, xotira, tafakkur, tasavvur va hissiy-irodaviy sohalarini rivojlantirish, shuningdek, tabiatga nisbatan mas'uliyatli va ehtiyotkor munosabatni shakllantirish bilan bog'liqdir.

Tadqiqot maqsadi quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

1. Bolalarga tabiat hodisalari va tirik mavjudotlar bilan tanishtirish

orqali ekologik bilim va ko'nikmalarni shakllantirish.

2. Ekologik tarbiya jarayonida bolalarning ruhiy jarayonlari — idrok, diqqat, tafakkur va tasavvurni rivojlantirish.

3. Tabiat bilan bevosita muloqot orqali bolalarda ijobiy hissiy holat va estetik didni shakllantirish.

4. Bolalarda tabiatga nisbatan mehr-shafqat, empatiya va ijtimoiy mas'uliyat hissini rivojlantirish.

5. Ekologik madaniyat va ongni bolalikdan shakllantirish orqali ularning kelajakda tabiiy resurslarni asrashga bo'lgan munosabatini mustahkamlash.

1-rasm. Maktabgacha ta'lim muassasalarida tabiat bilan tanishtirish

Maktabgacha ta'limda ekologik tarbiya o'yinlar, sayrlar, ertaklar va tabiatga yaqinlashish orqali amalga oshiriladi. Bolalarga o'simliklar va hayvonlarga g'amxo'rlik qilish, ularni asrash muhimligi tushuntiriladi. Bu bosqichda tabiatga mehr-muhabbat va uning go'zalligini his qilish tuyg'ulari shakllantiriladi.

Ilmiy tahlil: Tabiat bilan tanishtirish va bolalarning ruhiy xususiyatlari

1. Tabiat bilan tanishtirishning pedagogik mohiyati

Tabiat bilan tanishtirish — bu bolalarni atrof-muhit hodisalari, o'simlik va hayvonot dunyosi bilan bevosita tanishtirish jarayoni bo'lib, ekologik tarbiyaning asosiy vositalaridan biridir. Pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha va boshlang'ich yoshdagi bolalar asosan sezgi va kuzatish orqali idrok etadi. Shu sababli tabiat bilan bevosita muloqot bolalarning idrok va tafakkurini rivojlantirishning samarali usuli hisoblanadi.

Bolalarning ruhiy xususiyatlariga ta'siri. Tabiat bilan tanishtirish bolalarning quyidagi ruhiy xususiyatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi:

1. **Idrok va diqqat:** Daraxtlar, gullar, hayvonlar va tabiiy hodisalarni kuzatish bolalarda diqqatni jamlash, tafovutlarni sezish va tizimli idrokni shakllantiradi.

2. **Xotira:** Tabiiy obyektlar bilan ishlash, ularning nomlarini o'rganish va tasvirini eslab qolish xotira faoliyatini rivojlantiradi.

3. **Tafakkur va mantiqiy fikrlash:** Tabiat hodisalarini solishtirish, sabab-natija bog'liqligini aniqlash tafakkur va mantiqiy fikrlash qobiliyatini oshiradi.

4. **Tasavvur:** Rasm chizish, qo'lda ishlash, tabiatni modellashtirish orqali bolalar tasavvur qobiliyatini rivojlantiradi.

5. **Hissiy-irodaviy xususiyatlar:** Tabiat bilan muloqot bolalarda empatiya, mehr-shafqat, javobgarlik va atrof-muhitga hurmat kabi axloqiy fazilatlarni shakllantiradi.

Ekologik tarbiyaning ijobiy pedagogik ta'siri

Tabiat bilan tanishtirish orqali ekologik tarbiya bolalarda:

- Tabiatga nisbatan ehtiyotkorlik va mas'uliyat hissini rivojlantiradi;
- Ijobiy hissiy tajribalarni oshiradi, stressni kamaytiradi;
- Bolalarning estetik didini shakllantiradi;
- O'quv jarayonida o'zini mustaqil anglash va tabiat bilan uyg'unlashgan xatti-harakatlarni rivojlantiradi.

Ilmiy tadqiqotlar natijalari

• Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalar tabiat bilan muntazam tanishtirilsa, ularning diqqat, xotira va tafakkur ko'rsatkichlari 15–20% ga oshadi.

• Tabiat bilan bevosita muloqot bolalarda hissiy barqarorlikni oshiradi, ijtimoiy xulq-atvorini yaxshilaydi va uyg'unlik ko'rsatkichlarini rivojlantiradi.

• Ekologik o'yinlar, kuzatuv va eksperimentlar bolalarda axloqiy fazilatlarni mustahkamlashning samarali vositasi hisoblanadi.

Tabiat bilan tanishtirish orqali ekologik tarbiyalash bolalarning ruhiy xususiyatlarini rivojlantirishning eng samarali pedagogik usuli hisoblanadi. Bu jarayon bolalarda idrok, diqqat, tafakkur, tasavvur va hissiy-irodaviy fazilatlarni shakllantirish bilan birga ekologik ong va madaniyatni mustahkamlaydi. Shu sababli pedagogik amaliyotda tabiat bilan tanishtirish metodlarini tizimli ravishda qo'llash tavsiya etiladi.

Xulosa. Olib borilgan ilmiy-nazariy va pedagogik tahlillar shuni ko'rsatadiki, tabiat bilan tanishtirish orqali ekologik tarbiyalash bolalarning ruhiy xususiyatlarini rivojlantirishda muhim va

samarali omil hisoblanadi. Tabiiy muhit bilan bevosita muloqot jarayonida bolalarda atrof-muhitga nisbatan qiziqish, ongli munosabat va mas'uliyat hissi shakllanib boradi. Bu esa ekologik tarbiyaning asosiy maqsadlaridan biri bo'lgan ekologik ong va madaniyatni rivojlantirishga xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda, tabiat bilan tanishtirish orqali ekologik tarbiyalash bolalarning ruhiy xususiyatlarini rivojlantirishning samarali pedagogik vositasi bo'lib, u bolalarda idrok, tafakkur, hissiy-irodaviy sifatlar va ekologik madaniyatning izchil shakllanishini ta'minlaydi. Shu sababli ta'lim-tarbiya jarayonida ekologik tarbiyani tizimli ravishda, bolalarning yosh va individual ruhiy xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etish dolzarb pedagogik vazifa hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Quchqarova M.N, Avazmetova I.R., Ikramova D.U "Bolalarni tabiat bilan tanishtirish" Darslik Toshkent 2023.
2. Rajabova I.H. "Tabiat bilan tanishtirish nazariyasi va texnologiyalari" O'quv qo'llanma Buxoro 2021
3. Содиқова Ш.А., Расулхўжаева М.А. Болаларни табиат билан таништириш методикаси. –О'quv qo'llanma: «Fan va texnologiya», T. 2013,
4. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИНИНГ ҚАРОРИ 15.05.2025 й. N ПҚ-184
5. Mirziyoyev Sh.M. Maktabgacha ta'lim muassasalarini kurish, rekonstruktsiya qilish va kapital ta'mirlash manzilli dasturi to'g'risida. 02.07.2018 y. PQ-3822. 2018 yil
6. Mirziyoyev Sh.M. Maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirishga qaratilgan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ayrim qarorlariga o'zgartirish va qo'shimcha kiritish to'g'risida. 08.08.2018 y. PQ-3904
7. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
8. Mirziyoyev Sh.M. Ekologik barqaror rivojlanish va atrof-muhitni muhofaza qilish masalalari. – Toshkent, 2021.

9. Xoliqov A.A. Ekologik ta'lim va tarbiya asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
6. Hasanboyeva O.U. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
10. G'oziyev E.G'. Yosh davrlari psixologiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2015.
11. Qodirova F.R., Toshpo'latova Sh. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2017.
12. Saidov S., Nurmatov B. Ekologiya va atrof-muhit muhofazasi. – Toshkent: Fan, 2020.
13. Usmonov M.U. Ekologik madaniyat va barqaror rivojlanish. – Toshkent: Universitet, 2019.
14. Vygotskiy L.S. Bola psixik rivojlanishining muammolari. – Moskva, 1984.
15. Leontev A.N. Faoliyat, ong, shaxs. – Moskva: Politizdat, 1977.
16. UNESCO. Education for Sustainable Development. – Paris, 2017.